

ანტონ ფურცელაძის წერილის „კაპიტალიზმი და კაპიტალური წარმოება“ ისტორიისათვის

For the History of Anton Purseladze's letter "Capitalism and Capitalist Production"

თამარ გოგოლაძე - ფილ. მეცნ. დოქტორი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, t.gogoladze@yahoo.com

Tamar Gogoladze - Phil. MSc. Doctor
Gori State University, t.gogoladze@yahoo.com

რეზიუმე. XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ქართველი სამოციანელების სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლა აღინიშნა მათი, როგორც ქვეყნის ინტერესებისათვის, მისი ხალხის ყოფის გაუმჯობესებისათვის მებრძოლი ადამიანების გამოჩენით, რომლებიც ყველა საჭირო საქმეში გამოდიოდნენ და არა მარტო სიტყვით, საქმითაც ხელს უწყობდნენ მას 80-იან წლებში. ასევე რეალისტური მიმართულების მწერლობა, რომელიც ხალხოსნობის სახელით გამოვიდა, აშკარად განიცდის იდეოლოგიაში რუსული ნაროდნიკობის გავლენას, მაგრამ, მათგან განსხვავებით, ცნობს კაპიტალიზმის ძალას და ამას ზოგიერთ თავის პუბლიცისტურ წერილებში უსვამს ხაზს. ერთი ასეთი მწერალ-პუბლიცისტი, რომელიც, ხშირად ეხება რა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების საკითხებს, გაზეთ „ივერიაში“ 1895 წელს აქვეყნებს წერილს „კაპიტალიზმი და კაპიტალური წარმოება“. წერილი მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ მასში გამოკვეთილია კაპიტალიზმის ამისი, მისი აღიარება ევროპისა და ამერიკის სახელმწიფოებში, უპირატესობა და სარგებლიანობა ჩვენი ქვეყნისათვის, რომელშიც გლეხობის ძირითადი ფენა უმიწოდ დარჩა და ფაბრიკა-ქარხანას მიაშურა, წერილი მნიშვნელოვანია ქართველი პუბლიცისტის, მამულიშვილის, მწერლის თვალთ საღად აღქმული კაპიტალისტური წარმოების თვალსაჩინოდ წარმოჩენის კუთხით.

საკვანძო საკითხები: ქართველი ხალხოსნები, ანტონ ფურცელაძე, კაპიტალიზმი, სარგებლიანობა.

Abstract. The second half of the nineteenth century, was remarkable by appearing the Georgian “Sixties” in the writing field of activity. They were struggling for the interests of the country, for improving people’s living conditions by their speeches and by their activities as well. In the 80s the type of realistic writing, which came out in the name of populism, was clearly affected by Russian “Narodnik” ideology, but in deference of it, it recognizes the power of capitalism and highlights it in some of its publications. One such writer-publicist who, often deals with the country's economic development issues, in 1895 published a letter "Capitalism and Capitalist Production" in the newspaper “Iveria”. The

letter is important as it outlined the main point of capitalism, its recognition by European and American states, the advantages and benefits for our country, where the core layer of peasantry remained without plots and went for work to factories. The letter is important as it presents the sound reality of capitalist production seen by a Georgian patriot and publicist and patriot.

Key Issues: Georgian pupulists, Anton Purtseladze, Capitalism, Benefits.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული ეკონომიკის საკითხები არაერთგზის გამხდარა ისტორიკოსთა თუ მეცნიერ-ეკონომისტთა შესწავლის საგანი, თუმცა აღნიშნული ეპოქის ქართული ინტელიგენცია, მოაზროვნენი, მწერლები არასოდეს იფარგლებოდნენ მხოლოდ ლიტერატურული ტექსტებით. პუბლიცისტიკა ამის თვალსაჩინო დადასტურებაა, მით უმეტეს, რომ იმდროინდელი პრესა („ივერია“, „დროება“, „გუთნისდედა“ და სხვ.) სწორედ ქართული ეკონომიკის საკითხებს ეხება აქტუალურად. და, როგორც ილია ჭავჭავაძე აღნიშნავდა, „ჩვენი შიდა-ცხოვრების ისტორია ჯერ ფარდა-აუხდელია და უცნობი ჩვენგან.... უეჭველია, ჩვენი უწინდელი ეკონომიკური წყობა ისეთი ყოფილა, რომ ხალხს იქიდან ჰქონია ის ქონებითი ძალ-ღონე, რომლითაც იგი გასძღოლია ამოდენა ვაი-ვაგლახსა და ომებსა ამდენა ხნის განმავლობაში. აი, საგანი ღირს შესანიშნავი და მეტად საინტერესოა გამოსაკვლევად. ეს საგანი რომ თვალწინა ჰქონდეს ჩვენს ეხლანდელს მისტორიკოსს, ამ საგანზედ რომ უეჭველი პასუხი მოგვეცეს ვინმემ, ბევრს ნათელს მოჰყენდა აწმყოსა და მომავალსაც გზას გაუნათებდა“ - ეს სიტყვები ეპიგრაფად აქვს წანამდვრებული პაატა გუგუშვილის წიგნსაც „საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX ს.ს.“ და სწორედ ილია იყო იურისტიც, ფინანსისტიც, ქართული სათავადაზნაურო ბანკის დამაარსებელი, მწერალი და პუბლიცისტი. ამ გზას აგრძელებდნენ აკაკი წერეთელი, გიორგი წერეთელი, ივანე მაჩაბელი და სხვ. ისინი ხან ეხმარებოდნენ გლეხობას იურიდიული საკითხების მოგვარებში, ხან ბანკში თანამშრომლობდნენ. ამიტომ არანაკლებ მნიშვნელოვანია იმ ხალხოსნური მიმართულების მწერლის, ანტონ ფურცელაძის (1839-1913), წვლილიც, რომელიც ერთ პერიოდში, კერძოდ XIX საუკუნის 80-იან წლებში, გადადის რა „საადგილმამულო ბანკში, სადაც მუშაობს ჯერ დამფასებლის თანამდებობაზე, ხოლო ილია ჭავჭავაძის ბანკიდან წასვლის შემდეგ, ბანკის დირექტორად“ (მ. ზანდუკელი, III, 1978:264). აქ ერთი მნიშვნელოვანი

ფაქტორიც წამოიჭრება, რაც ხალხოსნური იდეოლოგიის ერთი შემადგენელი ნაწილთაგანია: თუ რუსი ნაროდნიკები, რომელთა ნააზრევითაც ნასაზრდოვებია ქართული ხალხოსნობა, უარყოფითად უყურებენ კაპიტალიზმს (რამდენადაც მან წარმოშვა პროლეტარიზაცია, რაც შედეგად მოჰყვა საგლეხო რეფორმას) და თემობრივი წესწყობილებისაკენ აპყრობდნენ მხერას, ქართულ ხალხოსნობას არ ეტყობა ასეთი მტრული დამოკიდებულება, ერთგვარად ურიგდება კაპიტალიზმის ძალას, როგორც ხალხოსნური ორგანოს „იმედის“ თანამშრომელი დავით აბდუშელიშვილი წერდა, „დღეს ყველა თვალხილულისათვის ცხადია, რომ მეცნიერებით დაიარაღებული კაპიტალი, რომელმაც ხალხს ხელიდან გამოაცალა მიწა და ხელ-ფეხის მეტი არა დაუგდო რა, დღეს თუ ხვალ ჩვენც გვესტუმრება, და აბა რას გვირჩევს ჩვენი გამოყენებული გამოყენებული ლიტერატურა:..? ხმასაც არ იღებს, ყურსაც არ ანძრევს....“ (დ. აბდუშელიშვილი, „იმედი“, 1881, #1:105). „ამჟამად, არა მარტო დ. აბდუშელიშვილი, არამედ მთელი ის ჯგუფი ხალხოსნებისა, რომელიც „იმედის“ გარშემო მუშაობდა, იღებს კაპიტალიზაციის პროცესს, როგორც ფაქტს და ცდილობს ალღო აუღოს ცხოვრების ახალ მიმდინარეობას, თუმცა, რა თქმა უნდა, სათანადოდ ვერ აფასებს კაპიტალიზმის ისტორიულ მნიშვნელობას“. (მ. ზანდუკელი, III, 1978:29). და აი, ასეთ დროს გაზეთ „ივერიამი“, 1895 წ. #277, ქვეყნდება ანტონ ფურცელაძის წერილი „კაპიტალიზმი და კაპიტალური წარმოება“ (რომელსაც ქვემოთ ახლავს რედაქტორის მინიშვნება: „რედაქციას აქვს აზრათ კიდევ დაბრუნდეს ამ საკითხსა“). წერილი დროულია, ჯერ ერთი, რომ იგი ერთგვარად ეპასუხება დ. აბდუშელიშვილის ბრალდებას, რომ გამოყენებული გამოყენებული ლიტერატურა: არაფერს წერს კაპიტალიზმზე და, მეორეც ეს არის მწერლის მიერ ევროპის სხვადასხვა ქვეყნის მაგალითების მოშველიებით კაპიტალიზმის არსის, ბუნების წვდომა და მისი განვითარების პერსპექტივების ჩვენება ქართული სინამდვილისათვის. აღნიშნულ საკითხზე ზოგადად მსჯელობს „ა. ფურცელაძის პუბლიცისტური წერილების“ ავტორი მზიური ჩხიკვაძე წინასიტყვაობაში, სხვაგან აღნიშნულ საკითხზე მსჯელობას ვერ მივაკვლიეთ, რაც გამოწვეული უნდა იყოს იმითაც, რომ სწორედ მ. ჩხიკვაძის მიერ იქნა შეკრებილი და გამოსაცემად გამზადებული სხვადასხვა პრესის ორგანოებში გაფანტული ანტონ ფურცელაძის პუბლიცისტიკა და ამდენად ხელსაწვდომი გახადა ფართო საზოგადოებრიობისათვის.

ვიდრე უშუალოდ წერილის მიმოხილვაზე გადავიდოდეთ, აუცილებელია მიმოვიხილოთ ეპოქა, რომელიც ქმნის ნოყიერ ნიადაგს ახალი ცხოვრების წესის განვითარებისათვის.

ბატონყმობის გაუქმებას მოჰყვა ის მნიშვნელოვანი ძვრები, რისი გამოხატულებაცაა უმიწაწყოლოდ დარჩენილი გლეხობის პროლეტარიატის რიგებში გადასვლა. როგორც გაზეთი „კვალი“ იუწყებოდა: „მწარე ბედმა... გლეხს მიატოვებინა ცოლ-შვილი, მოხუცი დედ-მამა და ბათუმის ქარხნების ალაყაფის კარებთან ამოაყოფინა თავი. აქ მას სხვა ათასიც დაუხვდა და, თუ სამუშაო რამ გამოჩნდა, ამუშავებენ იმას, ვინც ყველაზე ნაკლებ შრომის სასყიდელს მოითხოვს“ („კვალი“, 1898, #28), ფაბრიკა-ქარხნების რიცხვი 90-იანი წლებისათვის 3899-მდე იზრდება, მუშათა რიცხვი კი - 11 300 -მდე. „ყოველივე ამან საქართველოს ფეოდალური ყოფა არსებითად შეცვალა და კაპიტალისტური განვითარების რელსებზე შეაყენა“ (ს. ჭილაია, IV, (982;8).

ასეთ პირობებში იქმნება ანტონ ფურცელაძის წერილიც, რომელიც 4 თავისაგან შედგება და პირდაპირ იწყება რიტორიკული კითხვით: „არის ჩვენში კაპიტალიზმი და კაპიტალური წარმოება თუ არა?“ სავნოა თუ სასარგებლო ჩვენთვის კაპიტალიზმი და კაპიტალური წარმოება?“ (ა. ფურცელაძე, 2000:526).

I თავში ა. ფურცელაძე ყველაფერს ვრცელი მიმოხილვით იწყებს, რომელშიც ასაბუთებს, რომ უძველესი დროიდან, კერძოდ ტექნიკის განვითარებიდან, იწყებაო კაპიტალიზმი: „მამასადამე, კაპიტალიზმი და კაპიტალური წარმოებანი სრულად არ არიან ახალი საქმენი, არც არიან ნაყოფიანი ახალი ერასი, ისინი იყვნენ მას აქეთ, რაც კაცობრიობას ახსოვს თავი და იქნებიან, მანამ არ ჩავა კაცობრიობა საფლავს“ (ა. ფურცელაძე, 2000:528). აქ მარტო საკითხის ჩაღრმავება არაა, პირდაპირი დირექტივა, რომ კაპიტალიზმი იყო და იქნება. ამით ა. ფურცელაძე აჩვენებს მკითხველს, რომ მისი ხელაღებით უარყოფა არ შეიძლება.

II თავში კი დასაბუთებაა იმისა, რა სარგებლობა მოაქვს კაპიტალიზმს ქვეყნისათვის. როგორც დღესო გვიჩვენებს დაწინაურებული ნაწილი კაცობრიობისა: „გადადით ინგლისიდან საფრანგეთში. ნუთუ იქ რომ კაპიტალიზმი და კაპიტალისტური წარმოება არა ყოფილიყო, ვნახავდით იმ სასწაულებს კაცის გონების ნაყოფისას, რასაც ტეხნიკა და მეცნიერება სჩადის საფრანგეთში კაცობრიობის სასარგებლოდ“ (ა. ფურცელაძე, 2000:530).

მესამე თავში ა. ფურცელაძე ცდილობს წარმოაჩინოს, რამდენად საგნო ან სასარგებლო საქართველოსათვის კაპიტალიზმი, ანუ საჭიროა იგი თუ არა საქართველოსათვის. აქ ა. ფურცელაძე სიმბოლურად ადარებს ხალხს, რომელთანაც არ არის გაძლიერებული კაპიტალიზმი, უიარაღო მეომარს, რომელსაც თავს დასხმია თავით ფეხებამდე შეიარაღებული მეზობლი.

ა. ფურცელაძე ილაშქრებს იმათ წინააღმდეგ (აქ ალბათ, უნდა ვიგულისხმოთ ის ხალხოსნები, რომლებიც უარყოფდნენ კაპიტალიზმს) და გადაჭრით აცხადებს, რომ ადრეც უსაუბრია ამ საკითხებზე წერილებში „კაცობრიობა და ეროვნება“, რომლებიც „ივერიაში“ იყო დაბეჭდილი. აშკარაა, „ივერია“ და მისი რედაქტორი ილია ჭავჭავაძეც ხელს უწყობდნენ ანტონის წერილების პუბლიკაციას კაცობრიობის ცხოვრების სრულყოფის გზებზე.

ა. ფურცელაძე აცხადებს, რომ ორი გარემოების გამო საჭირო კაპიტალიზმის განვითარება საქართველოში: „პირველი მიტომ, რომ ჩვენს ქონებას ჩვენვე მოვუხმით, ჩვენვე ვისარგებლოთ ამით, მეორე მიტომ, რომ უცხო ტომთ, უცხო კაპიტალმა და კაპიტალისტთ არ ჩაგვიგდონ ხელში და ჩვენს ქონებაზედ ისინი არ გახდნენ პირველნი“. (ა. ფურცელაძე, 2000:533)

მაგრამ რას უშვებით ბრალდებას, რომ კაპიტალიზმი წყაროა პროლეტარიატის წარმოშობისა, უმამულობისა, სიღატაკისა?

ანტონ ფურცელაძე აქ ცდილობს ამის მიზეზები თავად დიდი მამულის მეპატრონეობაში უნდა გამოძებნოს, რომლებიც ჭამენ თავიანთ ქონებას და ამით იძულებულს ხდიან პროლეტარად იქცეს გლეხი, რამდენადაც იმის გამო, რომ ან მამული აქვს მცირე, ან შემოსავალი, და ამდენად, რამდენადაც სწორად კაპიტალიზმი და კაპიტალისტური წარმოება სასარგებლოა ეკონომიკურად დაცემული ქვეყნისათვის. თავად ქარხანაში ან ფაბრიკაში გაცნობიერებული გლეხი ხედავს ტექნიკის ძალას და ხვდება, რომ შრომას აქვს ძალა, ხდება გაბედული, ეძლევა სიმხნევე, ხვდება, როგორ იშოვოს შრომითი საზრდო, მისცეს შვილს სწავლა, აქციოს ის კაცად, ესხნება ხალხს გონი. ასეთ დროსო- ასაბუთებს ა. ფურცელაძე, „ის ფული, რაც ამ ფაბრიკებსა და ამგვარი საქმეების პატრნს უცხოეთში უნდა ჩაეყარა, რჩება საქართველოშივე“. ეს კი საჭიროა, „თუ გვინდა ვიხსნათ ჩვენი თავი ჩვენი უძლიერდება ჩვენი გაჭირვებიდამ და არ გავხდეთ მსხვერპლი ჩვენი უმეცრებისა და სიღარიბისა“ (ა. ფურცელაძე, 2000:536).

IV თავში, ანტონ ფურცელაძე საუბრობს იმაზე, რამაც გამოიწვია კონკურენცია და აქ საჭიროა ბრძოლა, მაგრამ არა კაპიტალსა და შრომას

შორის, არამედ მშრომელთა და კაპიტალთა მეპატრონეს შორის. აქ ავტორი თითქმის რევოლუციურ აზრს ატარებს, თუმცა ეს გასაკვირი არაა აღნიშნულ ეპოქაში. და ისე ამთავრებს თავის წერილს, რომ სახელმწიფომ უნდა შეუწყოს ხელი „დაარდგინოს მშრომელთა სამფარველო კანონები“, აშკარაა, ა. ფურცელაძე აქ პროფკავშირებს გულისხმობს.

ა. ფურცელაძის ზემოდასახელებელი წერილი ხელს უწყობს მკითხველის გაცნობიერებას და მარტივად, მაგრამ მეცნიერულად გამართული ენით ასაბუთებს კაპიტალიზმის განვითარების აუცილებლობას საქართველოში. ამაშია მისი, არა მარტო როგორც მწერლისა, არამედ ეკონომიკურ საკითხებში განსწავლული პიროვნების, დამსახურებაც, რაც შემდგომი კვლევის აუცილებლობას ბადებს ეკონომიკური მეცნიერების ისტორიით დაინტერესებული მკვლევარებისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ფურცელაძე ა., „პუბლიცისტური წერილები“, თბილისი, 2000;
2. გუგუშვილი პ., „საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX ს., ტ. II, სახელგამი, თბილისი, 1956;
3. ზანდუკელი მ., თხზულებანი, III, თსუ, 1978;
4. ჭილაია ს., „სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება და მწერლობა, კრებულში „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, V, „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1982.